

CSAPLÁR FERENC

Szoborállítás Érsekújvárott

FEJEZET A KASSÁK-KULTUSZ TÖRTÉNETÉBŐL

Kassák Lajos érsekújvári kultuszának újabb kori történetében szinte mindvégig jelen van a szlovákiai magyar–szlovák város sajátos helyzetéből fakadóan a kényszerű egyensúlyozás, az elhatározásoktól való ideiglenes visszalépés, a kivárás, a későbbi megvalósítás mozzanata.

1967. április 18-án a CSEMADOK érsekújvári helyi csoportja és a Városi Nemzeti Bizottság díszpolgárrá választásról szóló oklevél átadására invitálta szülővárosába a 80. születésnapját ünneplő Kassák Lajost. A férje helyett odautazó Kassák Lajosné a május 29-i ünnepségen azonban csak elismerést kifejező díszoklevelet vehetett át. A díszpolgárrá választást ugyanis az utolsó pillanatban a járási párt- és állami vezetés leállította. Már ennek az ügynek a kapcsán fölismerhető egy sajátos koreográfia: gondosan előkészített vállalkozásokat a megvalósítás előtti pillanatban megakasztani s az eredetnél kisebb formába kényszeríteni.

A szoborállítás gondolata először 1983 márciusában, a Kassák Lajosné által a városnak adományozott képzőművészeti anyag bemutatásának előkészületei során vetődött fel. A város két festő szülötte, a Pozsonyban élő Zmeták Ernő és a budapesti Luzsicza Lajos Borsos Miklós mellszobrát javasolta, mégpedig oly módon, hogy a Kassák Múzeumban található eredeti márványpéldányról bronzmásolat készüljön. Nem kevesebb mint öt esztendeig tartott, míg a városi galéria igazgatója, Mlynárik István megszerezte előbb a város, majd a járás vezetőségének, ezután pedig a szlovák kulturális minisztérium illetékes részlegének hozzájárulását. Az 1988-ban megszövegezett minisztériumi irat egyik kitétele szinte előre jelezte, ami a szoborral az átvétel után történt. Az engedélyezőik ugyanis rögzítették, hogy a szobrot Érsekújvárott „belső térben” kell fölállítani. A másik kikötés az volt, hogy a mű kizárólag ajándékként fogadható el, a várost költségek nem terhelhetik.

Budapesten Luzsicza Lajos már 1984 májusában megszerezte Borsos Miklós engedélyét a bronzmásolat elkészítéséhez, majd 1989 januárjában Rátkai Ferenc miniszterhelyettes elvi hozzájárulását az ajándékozáshoz és az öntés költségeinek vállalásához. Az ügy hivatalból a budapesti minisztérium képzőművészeti osztályához tartozott, itt azonban azt javasolták, inkább Gulyás Gyula újonnan készült Kassák-szobra kerüljön Érsekújvárra. Hosszabb szünet után a teendőket a külügyi osztály vette át, s végleges döntés született: a Borsos Miklós által készített szobor bronzmásolata megy Érsekújvárra. Június 15-re elkészült a másolat. Július 16-án Pányik György érsekújvári városi tanácselnök és Mlynárik István képtárgazgató átvették Budapesten a szobrot. A tanácselnök arról tájékoztatta Rátkai Ferenc miniszterhelyettest, hogy a kiválasztott helyen, a Kálvária előtti kis téren, az egykori lakatosműhellyel szemben már folyik a tereprendezés, elkészült a posztamens, s augusztus utolsó napjaiban sor kerülhet az avatásra. Augusztus 22-én ismét küldöttség érkezett Érsekújvárból, hogy átadja Rátkai Ferencnek az ünnepségre szóló meghívást.

Augusztus 29-én azonban nem köztéri, hanem zárt téri szoboravatásra került sor; nem nyilvános ünnepség zajlott le, hanem zárt körű rendezvény; a szobrot nem a Kálvária téren állították föl és adták át, hanem a városi galéria állandó Kassák-kiállításának termében. A bronzmásolat egy vászonnal jól-rosszul bevont faposztamensre került, a magyar miniszterhelyettes és érsekújvári partnerei itt mondhatták el a közös múltrol, a barátságról, a jószomszédságról gondolataikat, s beszélhettek a mostani esemény jelentőségéről. Az avatás előtti találkozón, a kínos helyzetet megmagyarázni akarván, az újvári vezetők arról beszéltek, hogy a szabadtéri elhelyezéssel kapcsolatban technikai nehézségek támadtak, a szobor a Kálvária téren mégsem egészen jó helyen lenne, s hogy a zárt téri elhelyezés ideiglenes megoldás. Most is, akár 1967-ben, az utolsó pillanatban történt valami. Pozsonyból

figyelmeztetés érkezett, hogy az újvári vezetőség nem szerezte be az illetékes minisztériumi hivataltól a köztéri szoborelhelyezésre szóló engedélyt.

A szobor a következő két esztendőben egy-egy alkalommal pár órára mégis kikerült a köztérre. A Stúdió Rt. által évente szeptemberben megrendezett Multimédiális Művészeti Fesztivál résztvevői Érsekújvár szülőttjében egyik őstiket tisztelven, vállukra emelték a bronzportrét, és menetet alkotva körbejárták vele a belváros utcáit, hangosan ismételve, kiáltozva: Kassák, Kassák! 1991-ben emez avantgárd körmenet egyik állomása már a Kassák egykori iskolájának falán frissen elhelyezett emléktábla volt; itt a vállakon imbolygó szobor jelenlétében Kassák-versek is elhangzottak. Nemcsak e kultikus szertartásban volt vitathatatlanul bájos groteszség, hanem az emléktábla szövegében is. Akik tudják, miért és miképp hagyta ott az újvári alma mater falait Kassák, s hogy 1967-ben miképp zárult a díszpolgárság ügye, azok ma is felvillanyozva olvashatják: „Ebben az iskolában végezte gimnáziumi tanulmányait városunk díszpolgára, Kassák Lajos.” Az iskolát szándékosan otthagató, osztályt ismételve is szinte minden tárgyból megbukó egykori diák neve 1991 őszén utcanévadás eredményeképp az iskola melletti házak egy részének falára is fölkerült.

Az emléktábla elhelyezésére és az utcanévadásra azért kerülhetett sor, mert Pozsonyban is és Érsekújváron is változások történtek. A parlamenti kisebbségbe került első Mečiar-kormány helyére a magyar vonatkozású ügyekben türelmesebb kereszténydemokraták vezette koalíció lépett, a polgármester-választás eredményeképp pedig Csanda Endre személyében higgadt, határozott, jó taktikai érzékű vezető került Érsekújvár élére. Csanda tervei között szerepelt a Kassák-szobor köztéri elhelyezése is. Hogy a helyi szlovákság elégedetlenkedő elemeit leszerelje, s eleget tegyen annak a szívesen vállalt kötelezettségének, hogy ő a magyar és szlovák lakosságnak egyaránt polgármestere, először Anton Bernoláknak, a jeles szlovák nyelvtudósának, a város volt esperesplébánosának kívánt emlékművet állíttatni. Először erre vonatkozólag terjesztett javaslatot az önkormányzat elé, majd állt elő a Kassák-szobor köztéren való fölállításának tervével.

1991. október közepén levél érkezett dr. Ptáček Ferenctől, a városi galéria Mlynárik István leváltása után kinevezett új igazgatójától a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatójához, a levélben pedig javaslat *Kassák él* címmel egy rendezvénysorozat közös megvalósítására. November elején két érsekújvári muzeológus a Kassák Múzeumba látogatott, s a megbeszélés során kialakult egy kiállítás és egy irodalmi est terve. Mi itt Budapesten ekkor tudtuk meg, hogy a *Kassák él* című rendezvény legfontosabb mozzanata a szobor köztérre helyezése és fölavatása lesz. 1992. február 13-án már Csanda Endre polgármester írt levelet. Javaslatára szerint október 23-án vagy 24-én kétnapos tudományos tanácskozással kerülne sor magyar és szlovák nyelven, hét szlovák és hét magyar előadó részvételével, s 24-én lenne a szoboravatás. A levélre április 14-én válaszoltunk, majd pár hét múlva Érsekújvárra utaztam.

A polgármesterrel való megbeszélés során többek között arról is tudomást szerezhettem, hogy a szlovák lakosság körében valakik aláírásgyűjtési akciót indítottak a magyar város- és utcanévek nyilvános fölöntetése és használata ellen. Ez a fejlemény adta az ötletet, hogy a rendezvényhez kapcsolódó kiadványként ne a tervek között szereplő tudományos tanácskozás anyagát jelentessük meg, hanem Kassák Érsekújvárról szóló írásait, s hogy a kötet címe a szülőváros magyar neve legyen. Arra is föl kellett hívnom az újváriak figyelmét, hogy október 23-a Magyarországon immár hivatalos ünnep, s támadásra adhat ürügyet, ha épp erre a napra tűznék ki a rendezvénysorozat kezdetét. Aggályaim voltak azzal kapcsolatban is, megszervezhető-e a tudományos konferencia. Augusztus 14-én postára adtam az est műsorának teljes szöveganyagát, az Érsekújvár címmel tervezett kötet tartalomjegyzékét, s ezúttal írásban is javasoltam: legyen a rendezvény napja október 30-a, és mondjunk le a konferencia megrendezéséről. Az est tervezett műsorában első látásra nem volt egyetlen aktualizálható, az akkori viszonyokra vonatkoztatható részlet, mozzanat sem. Valójában azonban beépítettem egy ilyet, mégpedig a zenei anyagba, Bartók *Levél az otthoniakhoz* című kórusműve révén. Ennek szövege a következőképp hangzik:

*Áldást, békességet kívánok házamnak,
Kívánok házamnak, apámnak, anyámnak,
Emlékezetben hogy engemet tartsanak!*

*Mikor elhagytam a szülei házat,
Híres kis falumat, szép magyar hazámat,
Akkor szállt szívemre igen nagy bűbánat.*

*Kívánom, az Isten áldja meg kendteket,
Szerencsétlenségtől ójja mindenünket,
Szíveteket soha bánatba ne ejtse,
Nemzetemet soha semmi baj ne érje!*

Ahogy közeledett a szoboravatás napja, a szlovák–magyar államközi kapcsolatokban egyre sokasodtak a kellemetlen, sőt vészjósló fejlemények. Nyáron Pozsonyban ismét kormányválság tört ki: ezúttal a kereszténydemokraták vezette koalíció került parlamenti kisebbségbe, s helyére a választásokból megerősödve kikerülő Mečiar vezetésével új kabinet került. Szeptember 1-jén a magyar pártok tiltakozása ellenére a szlovák parlament elfogadta a nemzetiségek mozgásterét szűkítő új alkotmányt. Pár nap múlva Mečiar bejelentette, hogy a Bős–Nagymaros államközi szerződés egyoldalú magyar felmondására adott válaszként Szlovákia október végén Dunacsúnnál eltereli a Dunát. Szeptember 16-án zajlott le Pozsonyban a Ferencváros labdarúgócsapatának ottani vendégszereplése kapcsán a magyar csapatot kísérő szurkolók és a helyi kommandósok nagy visszhangot kiváltó összecsapása. Október 6-án a magyar kormány nevében Mádl Ferenc tárca nélküli miniszter Mečiarnak már azt a kijelentését volt kénytelen cáfolni, hogy a határ mentén magyar csapatösszevonások lennének. Két nap múlva a TASZSZ tudósítója arról írt, hogy Pozsonyban úgynevezett „déli frontról”, „szlovákiai Koszovó” kialakulásáról beszélnek. Október 20-án Duray Miklós úgy vélte, etnikai válság van kibontakozóban, s nem kizárt egy polgárháború lehetősége sem. Október 21-én Antall József miniszterelnök levélben fordult több amerikai és európai államfőhöz, közbenjárásukat kérve az elterelés megakadályozásához. Október 24-én Dunacsúnnál megkezdődött a Duna elterelése.

Ma már látható, mindkét fél és persze a sajtó is túldimenzionálta a helyzetet. Én azonban nem csodálkoztam, mikor szeptember közepén Csanda Endre telefonon arra kért, sürgősen utazzam át. Találkozásunkkor közölte, minden műsorszámnak és a teljes összekötő szövegnek szlovák nyelven is el kell hangoznia. Szerette volna azt is, ha kimarad az est műsorából Kassák *Utazás a Felvidéken* című verse. Azt már a galéria munkatársaitól tudtam meg, hogy a város a szoboravatásra hivatalos magyar személyiséget nem hív meg, nem küld meghívót pozsonyi konzulátusunk és kulturális intézetünk vezetőinek sem. Bizonytalanná vált, ki avatja fel a szobrot, ki nyitja meg a Kassák kollázsaiából összeállított kiállítást. Juraj Melis, a neves pozsonyi avantgárd festő és szobrász, aki ellenzéki művész korában mindig és minden kockázatot vállalva kiállt Kassák művésze mellett, most frissen kinevezett főiskolai tanárként és a pár hónapja hivatalba lépett új kormányzat stílusát érzékelve sem a szobor fölavatását, sem a kiállítás megnyitását nem vállalta. Az előbbire végül Luzsicza Lajost kérték föl, a tárlat megnyitására pedig Vojtech Kondrót, Kassák fordítóját. Az óvatosság jele volt az is, hogy szinte az utolsó napig kevesen szerezhettek tudomást a készülő rendezvényről, névre szóló meghívókat alig küldtek ki.

Idehaza közben elkészült az *Érsekújvár* című kiadvány. 320 példányt a kiállítás képanyaga közé rejtve vittem át. A szoboravatásra mégis érkeztek hivatalos személyiségek: Géczy Istvánt, az MSZP országgyűlési képviselőjét, Karol Wlachovskyt, a budapesti csehszlovák nagykövetség tanácsosát, a Csehszlovák Kulturális Intézet igazgatóját én hívtam meg; ígérete alapján számítottunk az MDF parlamenti képviselőcsoportjához tartozó Csapody Miklós érkezésére is. A Budapestről indult különbusszal futottak be a Magyarok Világszövetségének képviselői, a Munka-kör egykori tagjai közül néhányan és a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai.

A szobor leleplezése előtt Kassák *Vagyonom és fegyvertáram* című verse hangzott el magyarul és szlovákul, majd Csanda Endre és Luzsicza Lajos mondott ünnepi beszédet, a polgármester végig

magyar és szlovák nyelven. Érsekújvár városvezetése nevében Csanda Endre, a Cseh és Szlovák Köztársaság budapesti képviselőjében Karol Wlachovsky koszorúzott; a sort a CSEMADOK helyi vezetői, a Magyarok Világszövetségének küldöttei, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Kassák Múzeum munkatársai, a helyi oktatási intézmények tanárai és diákjai folytatták. Géczy István az ottani szociáldemokrata szervezet képviselőjével együtt helyezte el a virágot a szobor talapzatánál.